

Ewelina Konieczna
(Uniwersytet Śląski)

Uczenie (się) kina Wstęp do badań nad kompetencjami nauczycieli – edukatorów filmowych

Edukację filmową może realizować kulturoznawca, filmoznawca, nauczyciel lub animator kultury – każda z tych osób będzie dysponować różnymi kwalifikacjami formalnymi. Skuteczne działania w obrębie edukacji filmowej wymagają od osób ją realizujących określonych kompetencji, które – zgodnie z przyjętą we współczesnej edukacji nomenklaturą – obejmują wiedzę, umiejętności i postawy. Można mówić zarówno o kompetencjach „twardych”, związanych z wiedzą i umiejętnościami specjalistycznymi, jak i „miękkich”, określających sposoby zachowań i postawy, które sprzyjają możliwie najlepszemu wykonywaniu obowiązków zawodowych¹. Tomasz Czapla proponuje także podział według przyczyn i skutków. W grupie przyczyn sytuuje wiedzę, cechy osobiste i doświadczenie, które wynika z aktywności zawodowej oraz indywidualnych doświadczeń i biografii (edukacji, zajmowanych stanowisk, realizowanych projektów etc.). Natomiast umiejętności i postawy, reprezentowane w preferowanych zachowaniach autor umieszcza po stronie skutków. Według Czapli, na kompetencje składają się dwa podstawowe komponenty: umiejętność (czyli to co człowiek w zawodzie potrafi zrobić) oraz gotowość do działania (czyli to, czy pracownik chce dane czynności wykonywać)².

Edukacja filmowa jest działaniem pedagogicznym, wymaga zatem zdefiniowania kompetencji potrzebnych do jej realizacji w oparciu o nauki o edukacji. Komitet Nauk Pedagogicznych Polskiej Akademii Nauk opracował zestawienie sześciu kompetencji pedagogicznych, obowiązujących w środowisku zawodowym pedagogów, wśród których zostały umieszczone: prakseologiczne, komunikacyjne, współdziałania, kreatywne,

¹ Por. Aleksy Pocztański, *Zarządzanie zasobami ludzkimi. Metody – strategie – procesy*, Warszawa 2003, s. 155; Waldemar Furmanek, *Kompetencje – próba określenia pojęcia*, „Edukacja Ogólnotechniczna” 1997, nr 7, s. 14; Tomasz Rostkowski, *Kompetencje a jakość zarządzania zasobami ludzkimi*, [w:] *Jakość zasobów pracy. Kultura, kompetencje, konkurencyjność*, red. Alicja Sajkiewicz, Warszawa 2002.

² Tomasz P. Czapla, *Zintegrowany model kompetencji*, Łódź 2013, s. 205.

informatyczne i moralne³. Z kolei koncepcja Roberta Kwaśnicy skupia się na interpersonalnym charakterze działań zawodowych i łączy doświadczenia ludzkie powstające w obszarach: wiedzy praktyczno-moralnej oraz wiedzy technicznej. Zdaniem autora, wiedzę praktyczno-moralną nabywa się w szeroko rozumianej praktyce komunikacyjnej, dzięki której człowiek zdolny jest do komunikowania się z innymi ludźmi w ramach określonych dla danego środowisku kulturowego norm. Wiedza techniczna, oparta na znajomości teorii odpowiadającej zakresowi zawodowej odpowiedzialności i na doświadczeniu, pozwala natomiast na określenie celów, metod, środków i warunków umożliwiających ich osiągnięcie. Kwaśnica wyodrębnia dwie grupy kompetencji: praktyczno-moralne (aksjologiczne) oraz techniczne (instrumentalne). W grupie pierwszej autor wyróżnia kompetencje interpretacyjne, moralne i komunikacyjne, zaś w drugiej postulacyjno-normatywne, metodyczne i realizacyjne⁴.

Zgodnie z zaleceniem Parlamentu Europejskiego i Rady Europy w 2006 roku zostały określone kompetencje kluczowe w procesie uczenia się przez całe życie jako wskazówka dla państw członkowskich Unii Europejskiej oraz ich programów edukacyjnych i szkoleniowych. W dokumencie sformułowano osiem kluczowych kompetencji, które obejmują: porozumiewanie się w języku ojczystym i w językach obcych; kompetencje matematyczne, naukowo-techniczne i informatyczne, umiejętność uczenia się; społeczne i obywatelskie oraz świadomość i ekspresję kulturową. Ta ostatnia wydaje się najistotniejsza dla edukacji filmowej i podjętych w tym miejscu rozważań. Świadomość i ekspresja kulturowa w dokumencie opisana została jako docenianie znaczenia twórczego wyrażania idei, doświadczeń i emocji za pośrednictwem szeregu środków wyrazu (muzyki, sztuk teatralnych, literatury i sztuk wizualnych)⁵.

Badanie edukatorów filmowych: informacje wstępne

W 2011 roku na zlecenie Polskiego Instytutu Sztuki Filmowej został opracowany raport zatytułowany *Edukacja filmowa w polskiej szkole na podstawie opinii nauczycieli uczestniczących w warsztatach „Filmoteki Szkolnej”*. Badania przeprowadzono w grupie trzydziestu nauczycieli uczestniczących

³ Standardy kompetencji zawodowych nauczyciela zostały opracowane przez Zespół Przygotowania Pedagogicznego Nauczycieli przy Radzie ds. Kształcenia Nauczycieli i przedstawione na posiedzeniu KNP PAN w dniu 13 listopada 1997 r.

⁴ Robert Kwaśnica, *Wprowadzenie do myślenia o nauczycielu*, [w:] *Pedagogika*, t. 2, red. Zbigniew Kwieciński, Bogusław Śliwerski, Warszawa 2004, s. 298–305.

⁵ *Ibidem*.

w warsztatach, które odbyły się w Warszawskiej Szkole Filmowej w lutym 2011 roku. Celem badań, opartych na pogłębionych wywiadach, było przedstawienie opinii badanych nauczycieli na temat obecnego sposobu wykorzystania filmu oraz innych mediów jako narzędzi dydaktycznych/edukacyjnych w polskiej szkole oraz stosunku nauczycieli do możliwości, jakie daje wykorzystanie tych narzędzi w edukacji. W opinii badanych współczesna polska szkoła – w ramach zajęć obowiązkowych lub w szkołach czy klasach o innym profilu niż humanistyczny – nie jest wystarczająco przygotowana do korzystania z filmu i innych mediów jako równoprawnych narzędzi edukacyjnych. Za główną przyczynę tego stanu respondenci uznają brak lub niewystarczające kompetencje nauczycieli oraz ograniczone możliwości dokształcania. Najważniejsze wnioski wynikające z przedstawionego raportu obejmują dwa podstawowe zagadnienia: (1) film nadal traktowany jest jako nierównoprawne narzędzie edukacyjne, choć nauczyciele są świadomi jego wartości i potencjału dydaktycznego; (2) zarówno nauczyciele, szkoły, jak i sam program nauczania, a w konsekwencji także uczniowie, nie są przygotowani do wykorzystania filmu jako narzędzia edukacyjnego⁶.

Problematyka kwalifikacji i kompetencji kadry realizującej edukację filmową wydaje się na tyle ważna, że wymaga podejmowania dalszych badań w tym zakresie. Do udziału w badaniach zaproszono dziewięciu nauczycieli – edukatorów filmowych, po jednej osobie z województw warmińsko-mazurskiego, podlaskiego, lubelskiego, podkarpackiego oraz dwie osoby z województwa małopolskiego i trzy osoby z województwa śląskiego. Do badań celowo wybrano osoby, które działają w mniejszych miejscowościach, gdzie udział w rozmaitych programach i projektach edukacyjno-filmowych, zarówno dla nauczycieli jak i uczniów, jest trudniejszy niż w miastach takich jak Warszawa, Poznań, Wrocław, Kraków czy Łódź, w których funkcjonują liczne instytucje upowszechniające film i realizujące programy edukacji filmowej. Badania prowadzone były w 2013 i w 2015 roku. Nieprobabilistyczny dobór próby umożliwił wykorzystanie metody indywidualnych przypadków i wykluczył uogólnianie uzyskanych wyników.

Problem główny przyjęty na potrzeby moich badań został sformułowany w pytaniu: jakie są kompetencje nauczycieli realizujących edukację filmową oraz jakie są ich potrzeby i postulaty w tym zakresie? W celu

⁶ Por. Aleksandra Litorowicz, Piotr Majewski, *Raport: Edukacja filmowa w polskiej szkole na podstawie opinii nauczycieli uczestniczących w warsztatach „Filmoteki Szkolnej”*, Warszawa 2011; http://www.koalicjafilmowa.pl/Raport_EDUKACJA_FILMOWA_W_POLSKIEJ_SZKOLE.pdf (dostęp: 15 stycznia 2016).

doprecyzowania głównego problemu badawczego wyodrębnione zostały następujące problemy szczegółowe:

- Jakie są formalne kwalifikacje i kompetencje nauczycieli – realizatorów edukacji filmowej?
- Jak rozumieją edukację filmową osoby ją realizujące?
- Jakie są – w opinii badanych – sprawdzone formy doskonalenia kompetencji osób realizujących edukację filmową?
- Jaki jest zakres i formy planowanego pogłębiania i/lub poszerzania własnych kompetencji w dziedzinie edukacji filmowej?
- Czy edukatorzy filmowi współpracują z innym instytucjami, środowiskami w zakresie prowadzonych zajęć edukacji filmowej?
- Jakie programy, materiały i pomoce edukacyjne wykorzystują edukatorzy filmowi w trakcie prowadzonych zajęć?
- Jakie interesujące formy realizacji edukacji filmowej w regionie/kraju wskazują badani edukatorzy?
- Jakie możliwości doskonalenia kadr realizujących edukację filmową wskazują edukatorzy w swoim regionie/w kraju?
- Jakie czynniki warunkują realizację zajęć edukacji filmowej w opinii badanych nauczycieli?
- Jakie są uwagi i postulaty edukatorów, dotyczące poprawy jakości edukacji filmowej w placówce/instytucji/regionie/kraju?

Tak sformułowane problemy szczegółowe posłużyły do skonstruowania czternastu pytań otwartych inicjujących pogłębiony wywiad pisemny, który został przeprowadzony z wybranymi osobami za pośrednictwem poczty elektronicznej. Pytania skierowane do edukatorów filmowych dotyczyły między innymi formalnych kwalifikacji i kompetencji do prowadzenia edukacji filmowej, sposobów rozumienia edukacji filmowej, sprawdzonych form doskonalenia kompetencji, współpracy z innym instytucjami i środowiskami, programów, materiałów i pomocy edukacyjnych wykorzystywanych przez badanych, czynników warunkujących realizację zajęć oraz postulatów edukatorów, dotyczących poprawy jakości edukacji filmowej.

Uzyskane dane zostały poddane analizie jakościowej⁷. Nie istnieje jedna wspólna definicja badań jakościowych, można spotkać wiele często konkurujących ze sobą sposobów podejścia⁸; przyjmuje się natomiast, że jakościowe postępowanie badawcze nie pretenduje do

⁷ W tekście wykorzystano również wyniki badań wcześniej publikowanych, które zostały uzupełnione i poszerzone. Por. Ewelina Konieczna, *Doświadczenia i kompetencje liderów edukacji filmowej*, [w:] *Kompetencje do prowadzenia edukacji kulturalnej*, red. Katarzyna Olbrycht, Barbara Głyda, Agnieszka Matusiak, Katowice 2014, s. 373–390.

⁸ John W. Creswell, *Projektowanie badań naukowych: metody jakościowe, ilościowe i mieszane*, tłum. J. Gilewicz, Kraków 2013, s. 11.

reprezentatywności wyników, zakłada tymczasowość wiedzy i wielości rozumień tego samego zjawiska⁹. Wybrane do badań ujęcie jakościowe posłużyło do zbudowania lokalnej wiedzy na temat kompetencji osób realizujących edukację filmową oraz ich potrzeb i postulatów w tym zakresie. Do badań wykorzystano studium przypadku (*case study*), które nazywane jest też metodą indywidualnych przypadków czy analizą przypadku. Studium przypadku skupia się na przykładach wybranego zjawiska społecznego, którym może być specyficzna jednostka, rodzina, grupa rówieśnicza. Metoda ta polega na opisaniu i wyjaśnianiu przebiegu i znaczenia ogólnego zjawiska, w którym uczestniczy jednostka, grupa, a czasem nawet instytucja. Przedmiotem zainteresowania badacza nie jest opis konkretnej jednostki, ale problem wpływu ogólnego zjawiska na los i funkcjonowanie wybranego do badań przypadku¹⁰. Interpretacja wyników badań jest zależna „od sposobów uzyskania wyników badań, wiedzy i doświadczeń badacza, zwrócenia jego uwagi na wybrane zachowania jednostki, kontekstu badań, a zatem obarczona jest subiektywnością”¹¹.

Formalne kwalifikacje i kompetencje realizatorów edukacji filmowej

Edukatorzy biorący udział w badaniach są czynnymi nauczycielami różnych przedmiotów (jedna osoba jest nauczycielem akademickim) i posiadają formalne kwalifikacje do realizacji zajęć edukacji filmowej, obejmujące wyższe studia magisterskie (filologia polska, filologia germańska), wyższe studia ze specjalizacją filmoznawczą (kulturoznawstwo), studia wyższe o profilu artystycznym lub studia podyplomowe. Dysponują także kwalifikacjami i kompetencjami zdobytymi na kursach, warsztatach oraz szkoleniach organizowanych przez rozmaite instytucje zajmujące się edukacją filmową. Na potrzeby analizy przyjęłam symbole literowe oznaczające kolejne omawiane przypadki. Cztery z badanych osób zdobyły kwalifikacje formalne do prowadzenia edukacji filmowej na studiach wyższych, dwie z nich ukończyły studia kulturoznawcze ze specjalizacją filmoznawczą. Pierwsza (A) pracuje jako nauczyciel

⁹ Teresa Bauman, *Poznawczy status danych jakościowych*, [w:] *Metodologiczne problemy tworzenia wiedzy w pedagogice. Oblicza akademickiej praktyki*, red. Jacek Piekarski, Danuta Urbaniak-Zajac, Krzysztof J. Szmidt, Kraków 2010, s. 97.

¹⁰ Stanisław Juszczyk, *Badania jakościowe w naukach społecznych. Szkice metodologiczne*, Katowice 2014, s. 118–119.

¹¹ *Ibidem*, s. 123.

języka polskiego w liceum ogólnokształcącym i jest licencjonowanym trenerem Filmoteki Szkolnej. Regularnie uczestniczy w Ogólnopolskiej Konferencji Filmoznawczej, bierze udział w warsztatach i szkoleniach dla nauczycieli organizowanych przez między innymi Nowe Horyzonty Edukacji Filmowej, Centrum Sztuki Dziecka w Poznaniu, Centralny Gabinet Edukacji Filmowej i Łódzkie Centrum Doskonalenia Nauczycieli. Ukończyła także warsztaty praktyczne prowadzone przez Warszawską Szkołę Filmową w ramach programu „Filmoteka Szkolna. Akademia” oraz uczestniczy w warsztatach i szkoleniach prowadzonych przez Centrum Edukacji Obywatelskiej w Warszawie. Druga osoba (B) jest nauczycielem akademickim, pracuje na uczelni wyższej jako adiunkt i wykorzystuje w praktyce wiedzę filmoznawczą, prowadząc zajęcia w różnych grupach wiekowych i środowiskach. Kolejna osoba (C) ukończyła kierunek artystyczno-pedagogiczny ze specjalizacją plastyka intermedialna na Wydziale Sztuk Pięknych, pracuje w liceum plastycznym i jest trenerką oraz liderką Filmoteki Szkolnej. Czwarta z badanych osób (D), która pracuje jako nauczycielka języka polskiego i zajęć artystycznych, ukończyła specjalizację filmoznawczą w ramach studiów wyższych na kierunku filologia polska oraz brała udział w wielu konferencjach, kursach i warsztatach prowadzonych przez różne podmioty, ponadto ukończyła studia podyplomowe w Warszawskiej Szkole Filmowej w zakresie praktycznej edukacji filmowej. Na studiach podyplomowych kwalifikacje do prowadzenia edukacji filmowej zdobyły jeszcze trzy inne osoby; jedna z nich (E) – nauczycielka języka niemieckiego i wiedzy o kulturze – ukończyła studia podyplomowe z wiedzy o kulturze, brała także udział w kursie internetowym „Filmoteka Szkolna. Akcja” oraz w szkoleniach związanych z edukacją filmową. Kolejna osoba (F) – nauczycielka języka polskiego – zdobyła kwalifikacje do prowadzenia zajęć edukacji filmowej na studiach podyplomowych w zakresie animacji kultury ze specjalnością film. Następna, również nauczycielka języka polskiego (G) ukończyła studia podyplomowe Od gimnazjum do nowej matury (zajęcia z wykorzystaniem różnych tekstów kultury, także filmu) oraz kurs internetowy programu Filmoteka Szkolna. Kolejna nauczycielka języka polskiego (H) – ukończyła kurs dokształcający z zakresu edukacji audiowizualnej w Instytucie Sztuk Audiowizualnych Uniwersytetu Jagiellońskiego, brała udział Ogólnopolskiej Konferencji Filmoznawczej, w konferencji Centrum Edukacji Obywatelskiej Jak pracować z tekstem filmowym w szkole, a także, jak zaznaczyła w wywiadzie, uczestniczyła w spotkaniach w ramach sieci współpracy i samokształcenia w zakresie edukacji filmowej oraz w szkoleniu zorganizowanym przez wydawnictwo Stentor: Kino polskie wobec narodowych ideałów i wartości. Uczestniczy również w spotkaniach prowadzonych przez małopolskiego

lidera programu Filмотeki Szkolnej w ramach projektu filmowego dla młodzieży. Dokumentacja dotycząca udziału w wymienionych formach podnoszenia kwalifikacji jest przez nauczycielkę skrupulatnie kompletowana w celu wykorzystania jej w procedurze ubiegania się o awans zawodowy. Ostatni z badanych (I) – również nauczyciel języka polskiego – jest licencjonowanym trenerem Filмотeki Szkolnej, który swoje kwalifikacje i kompetencje zdobył poprzez uczestnictwo w licznych kursach, warsztatach i konferencjach przeznaczonych dla edukatorów filmowych.

Rozumienie edukacji filmowej oraz formy doskonalenia kompetencji

Badani edukatorzy zostali poproszeni o wyjaśnienie rozumienia pojęcia edukacja filmowa. W uzyskanych wypowiedziach znaleźć można sposoby rozumienia edukacji filmowej jako kształcenia do odbioru filmu, przekazywania wiedzy o kinie oraz wykorzystania filmu jako narzędzia edukacyjnego, zarówno w aspekcie odbiorczym, jak i twórczym. W opinii badanych edukacja filmowa przede wszystkim umożliwia pogłębiony odbiór filmu, czyli – jak wyraziła to jedna z osób (A) – stanowi „przygotowanie młodzieży do wszechstronnego odbioru filmu zarówno na poziomie przekazywanych treści, jak i formy dzieła”¹². Edukacja filmowa pozwala również, zdaniem innej edukatorki (G) na „kształcenie różnych umiejętności i kompetencji, nie tylko filmowych, dzięki analizie i interpretacji dzieła filmowego, jest uczeniem o kinematografii, uczeniem świadomego odbioru filmu”. Dzięki tak rozumianej edukacji filmowej możliwe jest również, zdaniem kolejnej osoby (E), „ukazanie młodzieży roli filmu w życiu człowieka; przekazanie informacji o tym, jak film powstaje i jak należy dokonywać analizy filmu jako dzieła”. Badani zwracają także uwagę na wychowawczy aspekt edukacji filmowej i rozumieją ją szeroko, jako, jak pisze jedna z edukatorek (B): „uczenie o filmie, działania wychowawcze za pośrednictwem filmu, inspirowanie odbiorców do twórczości własnej, działania o charakterze animacji społecznej inspirowane filmami”.

Istotą edukacji filmowej dla badanych nauczycieli nie jest wyłącznie przekazywanie wiedzy teoretycznej czy kształcenie umiejętności analizy i interpretacji dzieła filmowego, ale również zachęcanie i przygotowanie młodzieży do twórczego działania. „Umożliwienie twórczych działań

¹² Jeśli nie zaznaczono inaczej, cytowane wypowiedzi, w oryginalnym brzmieniu, pochodzą z kwestionariuszy wywiadów.

młodzieży pozwala na kształcenie umiejętności i samodzielnego przygotowania filmu od etapu scenariusza po montaż” – zauważa jedna z edukatorek (A). W opinii kolejnej osoby (F) edukacja filmowa ma na celu „inspirowanie młodzieży do zdobycia pogłębionej wiedzy na temat języka filmu, co pozwoli jej na wnikliwszą, bardziej kompetentną analizę i interpretację filmu” oraz „realizację własnych projektów filmowych, konfrontowanie ich w ramach festiwalu dla młodzieży”. Jeden z edukatorów (I) zwraca uwagę na dwa uzupełniające się zakresy edukacji filmowej: kiedy uczeń jest odbiorcą filmu i zdobywa umiejętność odczytywania tekstu filmowego oraz gdy jest twórcą filmu, zdobywającym umiejętności tworzenia cyfrowych komunikatów audiowizualnych.

Osoby biorące udział w badaniu poproszono o wskazanie sprawdzonych, ich zdaniem, form doskonalenia kompetencji do prowadzenia zajęć edukacji filmowej. Edukatorzy, korzystając ze swoich doświadczeń w tym zakresie, wskazywali na formy, które są w ich opinii szczególnie interesujące i kształcące. Wśród wymienianych pojawiły się warsztaty, szkolenia i kursy internetowe prowadzone przez Centrum Edukacji Obywatelskiej; warsztaty, kursy organizowane w ramach programu Filmoteki Szkolnej (również internetowe), cenione ze względu na walory praktyczne. Również wysoko oceniane są warsztaty dla nauczycieli prowadzone przez Stowarzyszenie Nowe Horyzonty podczas Festiwalu T-Mobile Nowe Horyzonty we Wrocławiu. Wśród sprawdzonych form doskonalenia kompetencji pojawiły się także warsztaty organizowane przez Centralny Gabinet Edukacji Filmowej w Łodzi oraz forum dla edukatorów podczas Festiwalu Ale Kino! w Poznaniu.

Zdaniem jednej z badanych osób (A) „świetną formą doskonalenia są konferencje filmoznawcze w Borkach i Radziejowicach [również organizowane przez CGEF – dop. red.] ze względu na przydatność w edukacji filmowej poruszanych kwestii i wysoki poziom merytoryczny wykładów i warsztatów (np. nowe kino polskie, Filmoteka Szkolna – pakiet drugi)”. Dla edukatorów, jak zauważa jedna z badanych osób (B), ważne jest zdobywane wiedzy praktycznej na temat realizacji filmów; wysoko oceniona została przez nią przydatność wszelkich kursów realizacji filmów amatorskich („ponieważ dają wgląd w warsztat”), wizyt studyjnych na planie zdjęciowym („pozwalają lepiej zrozumieć wybory formalne i artystyczne twórców filmu”), oraz zajęć z zakresu metodyki pracy z różnymi grupami odbiorców („ułatwiają dopasowanie metod pracy do grupy”). Inny z badanych (I) szczególnie wyróżnia „zajęcia warsztatowo-konwersacyjne – prowadzone metodami aktywnymi, gdzie nauczyciel »wchodzi« w rolę ucznia (osobiste doświadczenie), a następnie ma możliwość podzielenia się z innymi uczestnikami spotkania własnymi odczuciami, refleksjami itp.”.

Edukatorzy filmowi na równi cenią warsztaty i wykłady, jedna z osób (H) zauważa: „Forma warsztatów pozwala na kształcenie poprzez aktywne współuczestniczenie w procesie poznawania. Forma wykładów ilustrowanych praktycznymi wskazówkami i przykładami osób kompetentnych jest dla mnie najwartościowsza”. W opinii badanych bardzo ważna jest również szeroka współpraca z innymi nauczycielami, na przykład w ramach programu Filmoteka Szkolna, oraz ustawiczne samokształcenie, jak również „spotkania z ciekawymi ludźmi: twórcami, teoretykami, edukatorami praktykami” – przekonuje jedna z uczestniczek badania (D).

Badani dostrzegają potrzebę poszerzania zakresu swoich kompetencji i planują udział w różnych formach kształcenia, które zależą w dużym stopniu od możliwości finansowych. Jak pisze jedna z edukatorek (E): „Planowałam udział w studiach podyplomowych z Filmoteki Szkolnej, jednak nie mogę liczyć na wsparcie finansowe z macierzystej szkoły, a koszty dojazdu są zbyt wysokie przy moich zarobkach w niepełnym wymiarze. Z tego powodu preferuję formę kształcenia *online*”. Badane osoby podkreślają również, że ograniczeniem w podejmowaniu dodatkowego kształcenia jest brak wolnego czasu, jednakże starają się pogłębiać swoją wiedzę poprzez uczestnictwo w warsztatach czy wykładach. Były również osoby (I), które nie znajdują interesującej dla siebie formy podnoszenia kwalifikacji: „nie znam na dziś żadnej propozycji doskonalenia w przedmiotowej dziedzinie, która spełniałaby moje oczekiwania”. Edukatorzy mają potrzebę dalszego podnoszenia kwalifikacji, zwłaszcza w sferze praktycznej: „Chciałabym dalej doskonalić swój warsztat pracy – tak jak robiłam to dotychczas – szukając ciekawych propozycji i wykorzystując te sprawdzone; ze szczególnym naciskiem na działania praktyczne” (wypowiedź D), „myślę o kursie przygotowania pedagogicznego oraz o kursie realizacji filmu amatorskiego” (wypowiedź B). Na podstawie zebranych opinii można wysunąć hipotezę, że dla badanych istotne jest podjęcie studiów podyplomowych czy regularne uczestnictwo w warsztatach organizowanych przez Centralny Gabinet Edukacji Filmowej w Łodzi. Również wielokrotnie wskazywano na znaczenie udziału w konferencjach i warsztatach filmoznawczych w Radziejowicach, Łodzi, Gdańsku, Poznaniu, stanowiących okazję do pogłębiania kompetencji potrzebnych w pracy edukatora filmowego. Jak wynika z badań, udział w konferencjach metodycznych, w spotkaniach w ramach sieci współpracy oraz samokształcenie stanowi cenną formę poszerzania kompetencji dla edukatorów filmowych.

Badani różnie oceniają możliwości doskonalenia kompetencji edukatorów filmowych w swoich województwach. Edukatorka z województwa lubelskiego (E) pisze na przykład: „ta kwestia kuleje, korzystam z ofert

w Warszawie lub Stalowej Woli oraz podejmując próby organizowania szkoleń w swoim mieście". Z kolei respondentka z województwa podlaskiego (C) ma lepsze doświadczenia i dobrze ocenia te możliwości, wskazując Miejski Ośrodek Doradztwa Metodycznego w Białymstoku, który „ma ofertę 10 różnych szkoleń z wykorzystaniem filmu”. Podobnego zdania jest osoba z województwa małopolskiego (H), której zdaniem oferta ta „jest zadowalająca, o ile będzie kontynuowana”. Również ocena takich możliwości przez edukatorów z województwa śląskiego (B) jest pozytywna („bardzo dobre możliwości, choć w większości skierowane dla nauczycieli szkolnych – jako nauczyciel akademicki spotykam się z odmową przyjęcia na kurs/zajęcia”).

Z uzyskanych wypowiedzi wynika jednak, że możliwości doskonalenia kompetencji kadr ograniczają się do kilku dużych miast, natomiast większość mniejszych ośrodków jest pozbawiona takich możliwości. Badane osoby dostrzegają ten problem, mając świadomość, że regiony w których mieszkają nie oferują zbyt wielu takich możliwości. „Niestety, moje województwo to raczej pustynia filmowa [warmińsko-mazurskie]” – pisze jedna z badanych (F). „Dobrze, jeśli mieszka się w Warszawie, fatalnie poza stolicą – przykład: bezpłatne studia podyplomowe realizowane przez Warszawską Szkołę Filmową praktycznie są niedostępne dla nauczycieli spoza stolicy ze względu na organizację zajęć, tj. zjazdy sobota–niedziela co tydzień lub co 2 tygodnie. (Wystarczyło pomyśleć i zorganizować zajęcia na przykład w tygodniu wakacji lub ferii)” – zauważa inna osoba (A). Dla nauczycieli spoza centrum kraju pomocne są kursy internetowe, jak podkreśla badana edukatorka (G): „odkąd istnieje możliwość dokształcania się drogą internetową, to nie jest tak źle; niestety, większość stacjonarnych kursów i warsztatów jest organizowana w dużych miastach, do najbliższego mam około 260 km, jest to poważne utrudnienie”. W opinii badanych brakuje dostępnych i sprawdzonych możliwości doskonalenia kadr na wyższym poziomie, jedna z osób (D) zauważa: „ciągle nie ma takiej specjalności na studiach podyplomowych; nie ma też chyba takiego kierunku studiów mocno powiązanego z edukacją (WSF prowadziła takie zajęcia tylko raz – dla jednej grupy chętnych – w 2013 roku); trzeba szukać informacji w różnych źródłach i przekonywać organy prowadzące szkoły i dyrektorów o potrzebie takiego kształcenia”. Edukator z województwa małopolskiego (I) stwierdza natomiast, że w jego regionie brakuje „opracowanej i przemyślanej strategii” w zakresie możliwości podnoszenia kompetencji edukatorów filmowych. W opinii badanych podstawowe ograniczenia w zakresie doskonalenia kompetencji stanowi centralizacja większości szkoleń i warsztatów, tryb weekendowy zajęć (zamiast wakacyjnego) oraz wysokie koszty studiów podyplomowych czy kursów wraz z kosztami dojazdu i noclegów.

Współpraca z innymi instytucjami i środowiskami

Jedno z pytań skierowanych do edukatorów filmowych brzmiało: „Czy współpracuje Pani/Pan w związku z prowadzonymi zajęciami edukacji filmowej z innymi instytucjami, środowiskami? Czy taka współpraca jest potrzebna? Proszę uzasadnić odpowiedź”. Badani odpowiedzieli twierdząco, uznając tę współpracę za bardzo potrzebną i korzystną dla efektów edukacji filmowej: „Ośrodki kultury wspomagają mnie w zdobywaniu wiedzy i w dzieleniu się zdobytą wiedzą – pomagają w organizowaniu szkoleń i konkursów dla młodzieży; we współpracy z ośrodkiem kultury napisałam wniosek do PISF o dofinansowanie warsztatów fotograficznych dla młodzieży oraz szkolenia dla nauczycieli” – pisze jedna z badanych (E). Inna osoba (C) wysoko ocenia współpracę z Białostockim Ośrodkiem Kultury, dzięki której możliwe było zorganizowanie kilkunastu imprez filmowych. Dostrzega ona „same korzyści” ze współpracy z Centrum Edukacji Obywatelskiej, Polskim Instytutem Sztuki Filmowej i Filmoteką Szkolną, otrzymując od tych instytucji „wsparcie na wielu płaszczyznach”. Podkreśla również kompetencje osób zajmujących się edukacją filmową w tych instytucjach („odpowiedni ludzie na odpowiednich miejscach”).

Badani zauważają również korzyści wynikające z lepszego zaplecza w instytucjach kultury potrzebnego do projekcji filmów oraz innych działań edukacyjnych. Uznają także zajęcia prowadzone poza szkołą za bardzo atrakcyjne dla uczniów. Edukatorka z województwa warmińsko-mazurskiego (F) deklaruje współpracę z Filmoteką Szkolną, Nowymi Horyzontami Edukacji Filmowej, Miejskim Domem Kultury w Olsztynku, kinem studyjnym Awangarda 2 w Olsztynie, Warmińską Inicjatywą Filmową w Olsztynie. Inna z badanych osób (A) współpracuje z Centrum Edukacji Obywatelskiej, Centralnym Gabinetem Edukacji Filmowej w Łodzi, Pałacem Młodzieży w Katowicach, Młodzieżowym Domem Kultury oraz szkołami gimnazjalnymi i ponadgimnazjalnymi z terenu miasta i okolic. Jedna z respondentek (B) natomiast współpracuje z innymi szkołami i nauczycielami oraz pracownikami świetlic środowiskowych, a także z ekspertami tworzącymi programy edukacyjne. Następna osoba (D) deklaruje: „współpracuję z kinami studyjnymi, z Filmoteką Szkolną, Nowymi Horyzontami Edukacji Filmowej, Centralnym Gabinetem Edukacji Filmowej, Centrum Sztuki Dziecka w Poznaniu, z wydawnictwami i nauczycielami zajmującymi się edukacją filmową”.

Biorące udział w badaniu osoby są przekonane, że współpraca z instytucjami kultury i innymi środowiskami jest potrzebna, szczególnie, jak twierdzi edukatorka (F) w małych ośrodkach „bez tradycji filmowych

i szkoły filmowej” przede wszystkim dlatego, że „takie instytucje mają szersze możliwości organizowania imprez filmowych czy zapraszania profesjonalistów na warsztaty”. Ponadto, jak podkreśla inna osoba (I): „taka współpraca jest i konieczna, i pożądana, ponieważ stwarza możliwości współuczestniczenia w tworzeniu filmowej edukacji w kraju, a moim uczniom daje szansę na realizację projektów filmowych, na udział w konkursach, imprezach filmowych”. Uzyskane wyniki wyraźnie pokazują, że dla zatrudnionych w placówkach oświatowych edukatorów filmowych współpraca z innymi instytucjami kultury jest ważna, a nawet niezbędna. Badani dostrzegają przede wszystkim korzyści w postaci wymiany doświadczeń, możliwości realizacji wspólnych projektów, udziału w rozmaitych imprezach filmowych, współpracy z ekspertami i instytucjami upowszechniającymi film i edukację filmową, jak również podkreślają znaczenie lepszego zaplecza technicznego potrzebnego do projekcji filmów oraz innych działań edukacyjnych, jakie oferują im instytucje kultury. Z deklaracji badanych wynika, że instytucje kultury nie tylko wspierają działania filmowe, ale często je również finansują, co jest wielką pomocą dla edukatorów zatrudnionych w placówkach oświaty, które nie zapewniają w dostatecznym stopniu finansowania działań w zakresie edukacji filmowej.

Programy, materiały i pomoce edukacyjne

Edukatorzy biorący udział w badaniu zapytani zostali również o to, z jakich programów, materiałów i pomocy edukacyjnych korzystają w trakcie prowadzonych zajęć oraz które z nich uważają za szczególnie wartościowe i przydatne. Jak wynika z analizy uzyskanych danych, osoby realizujące edukację filmową w swoich działaniach zawodowych korzystają przede wszystkim z dostępnych programów i materiałów przygotowanych do prowadzenia tego typu zajęć. Badani sięgają po fragmenty filmów z pakietu FilMOTEKA Szkolna oraz udostępnione w Internecie (na stronie www.filmowteka.szkolna.pl), po materiały przygotowane w ramach projektu Nowe Horyzonty Edukacji Filmowej, które – jak twierdzi jedna z badanych (G) – są przydatne ze względu na „wiele dobrych i sprawdzonych pomysłów”. Jak wynika z uzyskanych danych, edukatorzy w swej pracy wspierają się nie tylko materiałami dostępnymi w Internecie, ale korzystają także z czasopism („Kino”) i filmoznawczych książek popularyzatorskich (*Kino bez tajemnic*, *To jest kino*, oraz cykli wydawniczych *Lektury na ekranie*. *Zoom i Kino w zbliżeniu*). Jedna z osób (F) podaje, że korzysta z książek „dostępnych na rynku na przykład *Jak pisać*

scenariusz, Okiem kamery, 100 filmów polskich, Film w szkole itd. Dwie pierwsze pozycje są niezwykle przydatne podczas realizacji własnych filmów, pozostałe ważne w dydaktyce”.

Poza korzystaniem z literatury popularyzującej film czy pakietu Filmoteki Szkolnej, który badani nauczyciele oceniają bardzo wysoko, niektórzy z nich wskazują na zasoby Filmoteki Narodowej, Muzeum Sztuki Nowoczesnej w Warszawie, Ninateki (portalu z materiałami filmowymi udostępnionymi przez Narodowy Instytut Audiowizualny) oraz z materiałów Akademii Filmu Polskiego. Jako źródło interesujących materiałów dydaktycznych wskazują Centralny Gabinet Edukacji Filmowej ze względu na, jak zauważa jedna z badanych (B), „pogłębione analizy filmów, ciekawe scenariusze zajęć” oraz na cenne w dydaktyce „materiały francuskie i belgijskie – bardzo obszerne analizy i scenariusze dydaktyczne, dopasowane do programu różnych przedmiotów, materiały brytyjskie – na bardzo wysokim poziomie merytorycznym”. Z ogólnopolskich projektów przeznaczonych dla młodzieży na uwagę zasługują, zdaniem jednej z badanych (A), warsztaty Filmowe Pojedynki realizowane w Łodzi, centralny etap Konkursu Wiedzy o Filmie odbywający się w Gdańsku, a dla nauczycieli „konferencje filmoznawcze w Radziejowicach, forum filmowe Ale Kino! w Poznaniu, warsztaty we Wrocławiu”. Badani cenią także działania regionalne, wymieniają między innymi: „różne propozycje kin studyjnych (Młodzieżowa Akademia Filmowa w kinie AMOK w Gliwicach, projekty realizowane w kinie Kosmos w Katowicach), Animator i Forum nauczycieli w Poznaniu – spotkania i warsztaty z mistrzami; program KinoSzkoła jako wychowujący do wartości” (D), a także „program edukacyjny kina Kosmos i Filmoteki Śląskiej – autorski program dla dzieci i młodzieży, łączący elementy edukacji o filmie, warsztatów twórczych, edukacji międzykulturowej, regionalnej i językowej, wykorzystujący zbiory Filmoteki Śląskiej” (B). Inna osoba zwraca uwagę na lokalne wykorzystanie indywidualnych projektów i organizowanie miejskich gier filmowych.

Z uzyskanych danych wynika, że badani nauczyciele korzystają z wielu interesujących i przydatnych materiałów, programów i pomocy edukacyjnych, zarówno literatury popularyzującej film i pogłębiającej ich wiedzę, jak i programów edukacyjnych służących poszerzaniu wiedzy, umiejętności i kompetencji filmowych. Zwracają szczególnie uwagę na dobrze przygotowanie materiały Centralnego Gabinetu Edukacji Filmowej, Filmoteki Szkolnej, Nowych Horyzontów Edukacji Filmowej, audiowizualną ofertę Ninateki, konferencje, warsztaty i fora dla edukatorów. W ich ocenie na uwagę zasługują lokalne i regionalne inicjatywy edukacyjne skierowane do nauczycieli i uczniów, często odbywające się w formie warsztatów, czy inne działania aktywizujące uczniów, jak

na przykład coraz bardziej popularne filmowe gry miejskie. Ponadto edukatorzy często tworzą własne autorskie programy nauczania, które stanowią uzupełnienie dostępnych programów i projektów edukacji filmowej.

Czynniki warunkujące realizację zajęć

Spośród niezbędnych czynników warunkujących edukację filmową zatrudnieni w szkołach edukatorzy na pierwszym miejscu wymieniają pasję i zaangażowanie kadry oraz wiarę w skuteczność działań. Następnie zwracają uwagę na wspierającą te działania dyrekcję instytucji oświaty oraz zapotrzebowania i zainteresowanie młodzieży. Zatem warunki sprzyjające edukacji filmowej w opinii badanych to przede wszystkim: „dobry pomysł i chęci osób zaangażowanych, zainteresowanie wśród młodzieży” (E); „pasja, wsparcie i zapotrzebowanie” (C); „zaangażowanie nauczycieli, którzy potrafią zarazić pasją filmową swoich uczniów oraz dyrektor placówki, będący sojusznikiem działań” (G). Jeden z badanych jako warunek działań w obrębie edukacji filmowej wskazuje „szeroko pojmowane kompetencje nauczyciela – potencjalnego edukatora filmowego” (I).

W opinii badanych osób, ograniczeniem dla edukacji filmowej w szkołach jest przypisanie jej do wielu przedmiotów w podstawie programowej. Ta rozproszona obecność w programach nauczania powoduje jej okazjonalną realizację, ograniczającą się do omawiania treści filmów na lekcjach. „Jeśli nie ma nauczyciela współpracującego z kinem, albo realizującego program autorski na godzinach »wywalczonych« i wprowadzonych do siatki nauczania, to zazwyczaj nie ma też edukacji filmowej. Tym bardziej że obecny system monitorowania realizacji podstawy programowej znacznie ogranicza możliwość wyjścia na zajęcia do kina w czasie lekcji; to samo dotyczy wykorzystywania filmu w trakcie zajęć w szkole (bo z programu wynika, że temat okółofilmowy może się pojawić na przykład tylko dwa razy w semestrze)” – pisze badana edukatorka (G).

Zdaniem badanych nauczycieli dla powodzenia edukacji filmowej istotne jest odpowiednie finansowanie działań edukacyjnych oraz przekazywanie szkołom bezpłatnych materiałów filmowych w formie wydawnictw DVD. Ważne jest także, jak uważa badana edukatorka (H), aby „zwiększyć nakłady na szkolenia nauczycieli, lepiej wyposażyć szkoły w sprzęt audiowizualny”. Jednakże powodzenie edukacji filmowej zdaniem jednej z osób (F), warunkują przede wszystkim „pasjonaci, którzy bez względu na trudności próbują zajmować się edukacją filmową, też pieniądze, ale te to już inna sprawa”. Jedna z nauczycielek jest przekonana,

że edukacja filmowa powinna być realizowana w oparciu o warsztaty prowadzone przez specjalistów. Pasja i zaangażowanie kadry, zainteresowanie uczestników, wsparcie, również finansowe ze strony instytucji i zwierzchników (jak podkreślają edukatorzy – ciągle niedostateczne), wyodrębnienie edukacji filmowej w podstawie programowej oraz specjalistyczne zajęcia – to zdaniem badanych główne czynniki gwarantujące pomyślną realizację edukacji filmowej.

Uwagi i postulaty dotyczące poprawy jakości edukacji filmowej

Aby skutecznie realizować edukację filmową nie wystarczy jednak sama pasja i zaangażowanie kadry. Zapytani o postulaty, które mogłyby wpłynąć na poprawę jakości działań edukacyjnych, badani nauczyciele zwracali uwagę na potrzebę ich dofinansowania, zarówno poprzez finansowanie form poszerzania kwalifikacji i kompetencji jak i bezpłatne udostępnianie materiałów dydaktycznych oraz wyposażanie szkół w sprzęt audiowizualny. Wśród postulatów pojawia się przekonanie o konieczności wprowadzenia edukacji filmowej/ medialnej do szkół jako przedmiotu obowiązkowego. „Dzisiaj trzeba o nią walczyć, bo nie ma jej w siatce godzin, bo nie ma podstawy programowej, bo przecież filmy oglądają i rozumieją wszyscy; to jeszcze tak naprawdę nie kształci się nauczycieli, którzy mogliby mądrze się nią zajmować. Konieczne są działania, które zmieniają ten stan rzeczy” – zauważa jedna z osób (D). Wśród uwag dotyczących poprawy jakości edukacji filmowej pojawiały się postulaty o organizację warsztatów filmowych w regionie, bowiem, zdaniem badanych, edukacja filmowa realizowana w małych ośrodkach wymaga poprawy jakości. Jak pisze jedna z edukatorek (F): „propagując tutaj edukację filmową napotykam na ścianę. Jeśli się już nauczyciele zainteresują jakąś inicjatywą, to raczej jest to słomiany zapał. Poza tym do większości nauczycieli z mojego regionu nie docierają informacje na temat warsztatów, spotkań, kursów. Do Gdańska czy Warszawy jest jednak daleko. Mimo nagłośnionej rekrutacji na zajęcia edukacja filmowa FSz/NH w kinie, niewiele szkół zainteresowało się nimi; nawet na bezpłatnych projekcjach dla nauczycieli pojawia się najwyżej 10 osób”.

Jak zauważają badane osoby, aby poprawić jakość edukacji filmowej w kraju należy przede wszystkim zaktywizować nauczycieli spoza wielkich miast, którzy nie dostrzegają potrzeby wprowadzenia choć elementarnej wiedzy o filmie do procesu nauczania, gdyż sami nie są w żaden sposób zainteresowani taką wiedzą i zdobywaniem kompetencji w tej dziedzinie. Oczywiście konieczne jest, ich zdaniem, również odpowiednie

finansowanie działań, przychylność środowiska, zapewnienie materiałów dydaktycznych oraz możliwość doksztalcania, nieograniczająca się wyłącznie do głównych ośrodków i dużych miast. Edukatorzy podkreślali, że w rejonach, w których mieszkają i działają (województwa: warmińsko-mazurskie, podlaskie, lubelskie, podkarpackie, małopolskie, śląskie) oferta doskonalenia kompetencji w zakresie edukacji filmowej jest niewystarczająca. W rezultacie nauczyciele, którzy do tej pory prywatnie nie interesowali się filmem, nie są skłonni do podjęcia wysiłku zdobywania kwalifikacji i kompetencji w tym zakresie, wysiłku wiążącego się z uciążliwymi dojazdami, wysokimi kosztami oraz poświęcaniem wolnego od pracy czasu.

Zakończenie

Celem rozważań zawartych w artykule była refleksja nad kompetencjami niezbędnymi do realizacji edukacji filmowej oraz prezentacja wyników badań empirycznych przeprowadzonych wśród nauczycieli – aktywnych edukatorów filmowych z miast w województwach warmińsko-mazurskim, podlaskim, lubelskim, podkarpackim, małopolskim, śląskim, które usytuowane są z dala od mieszczących się między innymi w Warszawie, Łodzi, Wrocławiu i Poznaniu instytucji promujących edukację filmową. Sformułowane na podstawie analizy indywidualnych przypadków wnioski odwołują się wyłącznie do badanej grupy i nie służą uogólnieniom. Według przyjętego na wstępie założenia do działań w obrębie edukacji filmowej potrzebne są odpowiednie kompetencje, które powinny obejmować określoną wiedzę, umiejętności i postawy. Przeprowadzone badania pozwoliły między innymi poznać kwalifikacje formalne oraz drogi zdobywania kompetencji przez ankietowanych edukatorów filmowych, jak również ich opinie i postulaty dotyczących możliwości doskonalenia posiadanych kompetencji oraz poprawy jakości edukacji filmowej na terenie regionu i kraju. Jak stwierdzono, edukatorzy korzystają z rozmaitych form poszerzania kwalifikacji formalnych i kompetencji, aktywnie uczestniczą w szkoleniach, warsztatach, konferencjach, podejmują studia podyplomowe. Doceniają szeroką i interesującą ofertę programów oraz materiałów edukacyjnych proponowanych przez rozmaite instytucje zajmujące się propagowaniem edukacji filmowej. Osoby, które wzięły udział w badaniach dostrzegają potrzebę upowszechniania działań przygotowujących nauczycieli do prowadzenia elementarnej edukacji filmowej w szkołach, a przede wszystkim budzenia świadomości o potrzebie powszechnej edukacji filmowej i medialnej, gwarantowanej wpisaniem jej do podstawy programowej kształcenia ogólnego.

Ważnym postulatem wysuniętym przez respondentów jest aktywizacja nauczycieli z małych miast i przekonanie ich do wzięcia udziału w kursach i projektach edukacyjnych – również internetowych. Jednym z rozwiązań, które przyczyniłoby się, ich zdaniem, do podniesienia poziomu edukacji filmowej i medialnej jest wprowadzenie na kierunkach pedagogicznych studiów wyższych obowiązkowych zajęć z wiedzy o filmie i mediach, zapewniających przyszłym nauczycielom podstawowe kompetencje w tym zakresie, oraz – jak podkreślała jedna z osób – uwzględnienie w programie studiów kulturoznawczych zajęć poświęconych metodyce edukacji filmowej. Wskazane jest także przeprowadzenie szerokich ogólnopolskich badań, których celem byłoby poznanie kompetencji i potrzeb nauczycieli – potencjalnych edukatorów filmowych. Badania takie, obejmujące reprezentatywną próbę, pozwoliłyby na zebranie kompleksowych danych i sporządzenie diagnozy o stanie edukacji filmowej w Polsce, jak również umożliwiłyby sformułowanie rekomendacji służących poprawie jej warunków i jakości.